

Medunarodno pravo

Izvorni znanstveni rad
UDK 341.231

Pravo naroda na samoodređenje i zloupotreba tog prava

VLADIMIR IBLER

Sažetak

Najvažnija gledišta koja se dotiču prava svih naroda na samoodređenje predstavljena su izabranim citatima iz radova koji se bave tim pitanjem, kao i iz dokumenata međunarodnog javnog prava. Utvrđeno je da je to pravo istovremeno univerzalno usvojeno političko načelo i pravilo pozitivnog međunarodnog prava. Suočeni smo u stvari s normom materijalnog međunarodnog prava. Treba ipak, naglasiti očigledno nepostojanje proceduralnih pravila koja bi regulirala proces u kojem narodi pokušavaju ostvariti svoje pravo na samoodređenje. Ta činjenica izaziva političke i zakonodavne poteškoće u međunarodnim odnosima. Slijedi diskusija o odnosu između prava na samoodređenje i prava država na teritorijalnu cjelovitost. Sukob ta dva prava izaziva dodatna kontroverzna stajališta, kako u teoriji tako i u praksi. Autor se protivi uvjerenju da je taj sukob između dvije nepromjenjive koncepcije nepremostiv i nepomirljiv. Svoju argumentaciju i stajališta temelji na »Deklaraciji o načelima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i suradnji između država u skladu s Poveljom Ujedinjenih naroda«. O samoodređenju se dalje raspravlja kao o problemu ustavnog prava, uzimajući u obzir i ustave bivše Jugoslavije. Autor poriče i odbacuje tvrdnju da je pravo na samoodređenje naroda nekadašnje Jugoslavije bilo iskorišteno i usljed toga više ne postoji. Ta tzv. teorija konzumiranih prava politički i pravno je neprihvatljiva. Međutim, kad bi ta »teorija« i bila prihvatljiva, bilo bi to samo s gledišta ustavnog prava, čime bi se, s druge strane, u potpunosti prekršile obveze sadržane u međunarodnom ugovornom pravu. Kao i mnoga druga prava, moguće je zloupotrebiti i pravo na samoodređenje. Predstavljeni rad raspravlja načine i sredstva zloupotrebe prava na samoodređenje, kao i načine otkrivanja i utvrđivanja zloupotrebe u konkretnim slučajevima. Kada se zloupotreba približava negiranju prava na samoodređenje, međunarodno pravo nije u mogućnosti pružiti odgovor na sva moguća pitanja o dometu i stupnju tog prava. Koliko daleko se može protezati pravo na samoodređenje, a da se ne naruši struktura države? Odgovor na to pitanje leži u proučavanju iskustava stečenih na području političke povijesti, međunarodnih odnosa i politologije.

O tome što pod pravom naroda na samoodređenje (pravo na samoopredjeljenje, right of self-determination, droit des peuples à disposer d'eux mêmes, le droit à l'autodétermination, Selbstbestimmungsrecht) valja razumijevati, toliko je mnogo rečeno i objavljeno (vidi bibliografiju) da bi i svako iscrpnije izlaganje o tome moglo biti tek nepotpuno ponavljanje već rečenog. Zato se ovdje ograničujemo samo na ono što je u tom pojmu apsolutno središnje, najvažnije i što je u osnovnom skladu s glavnim postojećim formulacijama prava naroda na samoodređenje. Očito je, naime, da o pojedinostima u sadržaju tog pojma ne postoji samo jedno nego više shvaćanja i još više formulacija.

Pravo na samoodređenje svakako je pravo na stvaranje vlastite nacionalne države.¹ O tome nema nikakove sumnje. To pravo imaju bez izuzetka svi narodi. Ovo nije samo tvrdnja doktrine, nego je to jasno i određeno pravilo, norma pozitivnog međunarodnog prava, sadržana u Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima.² Članak 1, t. 1 tog Pakta glasi: »Svi narodi imaju pravo na samoodređenje.« U Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima³ ta se norma doslovce ponavlja.

U dugom nizu ostalih dokumenata međunarodnopravnog značaja, upućujemo ovdje samo još na Povelju Ujedinjenih naroda, čl. 1 i čl. 55, te na Deklaraciju o načelima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i suradnji između država u skladu s Poveljom Ujedinjenih naroda,⁴ i to stoga, što se iz navedenih dokumenata mora zaključiti da bi nepriznavanje i poricanje postojanja načela samoodređenja narodâ značilo danas akt krajnjeg neznanja i nepoznavanja materije međunarodnog prava i međunarodnih odnosa, ili bi se radilo o svjesnom iznošenju i nametanju

¹ »Pravo na samoopredjeljenje sadrži pravo na svoju državu, zabranu miješanja u unutrašnje poslove drugih država. Nacija ima pravo na otcjepljenje od postojećih državnih tvorevina u čijem sastavu je živjela i pravo na ujedinjenje sa drugim nacijama. Ona ima pravo da slobodno bira oblik vladavine i društvenog uređenja, koji joj najbolje odgovara.« (Bulajić, *Pravo na samoopredjeljenje u Društvu Naroda i Ujedinjenim Nacijama* (1917—1962), Beograd 1963, str. 5.

² Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima stupio je na snagu 23. ožujka 1976. Taj je pakt dodatak Rezoluciji Opće skupštine UN 2200 A (XXI) od 16. prosinca 1966; Jugoslavija je taj pakt ratificirala; vidi *Službeni list*, 1971, br. 7, str. 73 i sl. Taj je tekst također u cijelosti objavljen u *Međunarodno javno pravo — Izbor dokumenata — Drugo izdanje* (Institut za međunarodno pravo i međunarodne odnose Pravnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb 1977).

³ Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima stupio je na snagu 3. siječnja 1976. I taj je pakt dodatak Rezoluciji Opće skupštine UN 2200 A (XXI) od 16. prosinca 1966. Jugoslavija je taj pakt ratificirala. Vidi *Službeni list*, 1971, br. 7, str. 88 i sl. I taj je tekst objavljen u zbirci navedenoj u bilješki 2.

⁴ Povelja Ujedinjenih naroda objavljena je u *Službenom listu* D. F. Jugoslavije od 11. rujna 1945, br. 69/1945; vidi i Povelja Ujedinjenih naroda, Treće izdanje, *Zbirka pravnih propisa* 112, Narodne novine, Zagreb 1976. Deklaracija o načelima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i suradnji između država u skladu s Poveljom Ujedinjenih naroda, kraće »Deklaracija sedam načela«, sadržana je u spomenutoj zbirci pravnih propisa 112 *Narodnih novina*, str. 135 i sl.

protupravnih stavova, politički i civilizacijski neprihvatljivih, i stoga očigledno protivnih »... ravnopravnosti velikih i malih naroda« (preambula Povelje UN), negirajući time i »... poštovanje prava čovjeka i osnovnih sloboda za sve bez razlike rase, spola, jezika i vjere«, što se spominju i u operativnom dijelu Povelje UN.⁵

Da bi se postigla što bolja definicija prava naroda na samoodređenje uloženo je mnogo napora. Na tom zadatku radilo se mnogo i dugo, osobito u tijelima Ujedinjenih naroda. Upućujemo ovdje na vrlo pregledan i koristan rad Olge Šuković *Principle of Equal Rights and Self-Determination of Peoples*.⁶ Radi vrlo lake pristupačnosti, ne želeći time umanjiti vrijednost drugih radova, spominjemo i rad Ive Škrabala *Pravo naroda na samoodređenje i međunarodna zajednica*⁷ i Ivana Kristana *Pravo na samoopredjeljenje*.⁸ U nizu pak dokumenata,⁹ velikim dijelom rezolucija Opće skupštine UN, osobito važnim dokumentom valja smatrati već spomenutu Deklaraciju načela međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i suradnji između država u skladu s Poveljom Ujedinjenih naroda. Posebno je načelo 5, pod naslovom Načelo ravnopravnosti i samoodređenja naroda od prvorazredne važnosti, jer je tekst te Deklaracije pa, naravno, i tog načela, postignut uz sudjelovanje gotovo svih u to doba postojećih država—članica Ujedinjenih naroda. Status tog jednoglasno prihvaćenog dokumenta je, dakle, vrlo visok i zato nezaobilazan.

Kao što vidimo, i međunarodnopravna praksa (rad u Ujedinjenim narodima), i doktrina međunarodnog prava, dali su, i dalje daju, svoj doprinos definiranju, razumijevanju, analiziranju i daljem razvoju prava naroda na samoodređenje. U ovom izlaganju čini nam se bitnim, isključivo primjera radi, najkraće reproducirati samo neke naglaske u vezi s pravom naroda na samoodređenje:

⁵ U preambuli Povelje UN je rečeno:

»Mi, narodi Ujedinjenih naroda, odlučni da spasimo buduće naraštaje od užasa rata, koji je dva puta u toku našeg života nanio čovječanstvu neizrecive patnje, da ponovo potvrdimo vjeru u osnovna prava čovjeka, u ravnopravnost muškaraca i žena kao i u ravnopravnost velikih i malih naroda...« Što se operativnog dijela Povelje tiče, samoodređenje naroda se spominje u čl. 55, a prava čovjeka i osnovnih sloboda u čl. 55, 62, 68.

⁶ Rad objavljen u Milan Šahović (ed.) *Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation*, Beograd 1972 (Izdanje Instituta za međunarodnu politiku i pravu, Beograd), str. 323 i sl.

⁷ V. *Jugoslavenska revija za međunarodno pravo*, Beograd, 1976, str. 47.

⁸ Rad objavljen u Eugen Pusić (ed.), *Francuska revolucija — ljudska prava i politička demokracija nakon dvijesto godina*, Zagreb 1991. (Globus)

⁹ Osim već spomenutih dokumenata, za studij prava na samoodređenje važni su i zanimljivi i mnogi drugi dokumenti; spomenimo ovdje još samo Američku deklaraciju o nezavisnosti od 4. srpnja 1776, Četrnaest točaka predsjednika Wilsona od 8. siječnja 1918, Pakt Lige naroda (čl. 22), Atlantsku povelju od 14. kolovoza 1940, Deklaraciju Ujedinjenih naroda od 1. siječnja 1942, Moskovsku deklaraciju od 1. studenoga 1943. itd.

»Danas je pravo na samoodređenje općepriznato načelo pozitivnog međunarodnog prava«¹⁰

»... samoodređenje (je) univerzalno i trajno pravo koje pripada svim narodima bez razlike na temelju njihova postojanja kao naroda.«¹¹

»... a pune demokratije bez prava na samoopredjeljenje nema.«¹²

»Kraft des Prinzips der Gleichberechtigung und des Selbstbestimmungsrechts der Völker haben alle Völker jederzeit das Recht, in voller Freiheit, wann und wie sie es wünschen, ihren inneren und äusseren politischen Status ohne äussere Einmischung zu bestimmen und ihre politische, wirtschaftliche, soziale und kulturelle Entwicklung nach eigenen Wünschen zu verfolgen.«¹³

»Suština savremenog i progresivnog shvatanja prava na samoopredjeljenje, kao sociološko-političkog shvatanja, sastoji se, po našem mišljenju, u pravu na slobodan izbor društvenog i državnog uređenja i u pravu na otcepljenje.«¹⁴

»Both the United Nations and the majority of authors are alike in maintaining that the principle of self-determination is part of modern international law.«¹⁵

»Spoljni vid samoopredeljenja sastoji se u pravu naroda koji živi u sastavu druge države, na otcepljenje i stvaranje nezavisne države. Međutim, u ovom slučaju, kao što je već naglašeno, ono mora biti nužno posmatrano kroz prizmu osnovnih ciljeva i načela Povelje UN.«¹⁶

»Nacija ima pravo na otcepljenje od postojećih državnih tvorevina u čijem sastavu je živjela i pravo na ujedinjenje sa drugim nacijama.«¹⁷

¹⁰ Andrassy, *Međunarodno pravo*, sedmo izdanje, Zagreb 1978, str. 83.

¹¹ Škrabalo, op. cit., *Jugoslavenska revija za međunarodno pravo*, br. 1—2, Beograd 1976, str. 49.

¹² Bulajić, op. cit., str. 9. Korektno je i neophodno upozoriti na to da je gornja apodiktična tvrdnja dio rečenice koja glasi:

»Jer, socijalizam ne može dovesti čovječanstvo do odumiranja države ako ne ostvari punu socijalističku demokratiju, a pune demokratije bez prava na samoopredjeljenje nema.«

Puštajući po strani prvi dio rečenice, tj. autorovo shvaćanje o tome što socijalizam može ili ne može, i autorovu želju da socijalizam dovede do odumiranja države — za što je potrebno da se prethodno ostvari socijalistička demokratija — slažemo se s njegovom tvrdnjom da »pune demokratije bez prava na samoopredjeljenje nema«. I to je razlog što tu lapidarnu izjavu citiramo, ne ulazeći u shvaćanja koja ne dijelimo.

¹³ Iz načela VIII. Završnog akta Konferencije o sigurnosti i suradnji u Europi, Helsinki 1975.

¹⁴ Magarašević, A., »Samoopredjeljenje i međunarodno pravo«, *Jugoslavenska revija za međunarodno pravo*, br. 3, Beograd 1955, str. 340.

¹⁵ Thürer, Daniel, »Self-determination«, u R. Bernhardt (ed.), *Encyclopedia of Public International Law*, Instalment 8 (1985), str. 473.

¹⁶ Avramov, S., *Međunarodno javno pravo*, treće dopunjeno izdanje, Beograd 1973, str. 55.

¹⁷ Bulajić, op. cit. str. 5.

»Svaki narod ima pravo na samoopredjeljenje koje uključuje u sebi i pravo na stvaranje sopstvene suverene nacionalne države.«¹⁸

»... the principle of self-determination has long ceased to be a matter solely within the domestic sphere.«¹⁹

»Allgemein wird als Selbstbestimmungsrecht der Anspruch einer nach bestimmten Merkmalen gekennzeichneten Gruppe von Menschen bezeichnet, das eigene Schicksal grundsätzlich unabhängig von Einflüssen eines Staates oder einer Staatengruppe zu gestalten. Der Anspruch richtet sich also gegen einen Staat.«²⁰

»Self-determination, once only a political principle, has now been enacted into law by the State-system.«²¹

»Samoopredjeljenje naroda nalazi se spomenuto u čl. 1. medu ciljevima Ujedinjenih Nacija. Prema tome, ono je opće načelo koje vrijedi uvijek i svagdje.«²²

»Isto tako svaka prinudna akcija, koja bi lišila narode pod stranom dominacijom prava na samoopredjeljenje, predstavlja kršenje Povelje.«²³

Ovo citiranje bi se moglo nastaviti, čime bi se, s obzirom na kompetentnost autora (doktrina) i važnost i vrijednost izvora (dokumenti što sadrže političke i međunarodnopravne obveze), potvrđivalo kako je pravo na samoodređenje naroda istodobno, prvo, univerzalno usvojeno političko načelo i, drugo, pozitivno međunarodnopravno pravilo, dakle nesumnjiva norma materijalnog (substantivnog, substantiv law) međunarodnog prava. Ali se, pored toga, mora zapaziti da nema citata koji bi sadržavali odredbe formalnog, proceduralnog karaktera i koje bi makar i uopćeno regulirale način i uvjete ostvarivanja prava na samoodređenje naroda.

¹⁸ Jugoslavenski nacrt deklaracije o pravima i dužnostima država, čl. 1, st. 1, što je bio 1948. podniet Ujedinjenim narodima, Potpuni tekst Deklaracije vidi u Bartoš, *Medunarodno javno pravo*, sv. I. str. 198—199.

¹⁹ Thürer, Daniel, *op. cit.*, str. 475.

²⁰ Ambruster, Selbstbestimmungsrecht u Strupp-Schlohauer, *Wörterbuch des Völkerrechts*, Dritter Band, Berlin 1962, str. 250.

²¹ Henkin, *International Law: Politics, Values and Functions* (Recueil des Cours), Tome 216, IV, 1989, str. 31.

²² Andrassy, J. »Pravo naroda na samoopredjeljenje«, *Medunarodna politika*, dvobroj 272—3, 1—15. VIII. 1961, Beograd 1961.

²³ Avramov, S., *op. cit.* str. 166. Ako se postavi pitanje što znači »biti pod stranom dominacijom« i tko odlučuje o tome da li neki narod jest ili nije pod stranom dominacijom, držimo da bi ispravan odgovor bio slijedeći:

Onaj tko »dominira« nema potrebu ni razloga da izjavi kako zaista »dominira«. Za njega je važnije da zaista »dominira«, a suvišno je, i po njega (tu državu, odnosno njenu vladu) štetno da svoju dominaciju prizna. Najmjerodavniji da utvrdi i izjavi da se nalazi pod stranom dominacijom jest ipak narod koji se te dominacije hoće osloboditi, ili, dakako, ako bi postojalo neko objektivno međunarodno tijelo s nesumnjivom odgovarajućom nadležnošću i mandatom, tada to tijelo.

No do sada rečeno nesumnjivo govori u prilog shvaćanja — posebno širokih slojeva, manje upućenih i optimistički raspoloženih — da je pravo na samoodređenje zaista vrlo značajno dostignuće, dokaz da međudržavni odnosi ipak imaju otvorenu perspektivu povoljnog razvoja prema ravnopravnosti svih naroda. To shvaćanje se ovdje nipošto ne pobija. Zaista bi bilo pogrešno podcjenjivati vrijednost i važnost svega što je plod stoljetnih političkih borbi i podnijetih žrtava da bi se svijet oslobodio nasilja jednih etničkih grupa nad drugima, da bi se ostvarila jednakost i ravnopravnost, da bi se međusobne borbe zamijenile suradnjom. Među sigurna saznanja spada i ono da prava čovjeka, pojedinca, nije moguće ostvariti i zajamčiti u svijetu neravnopravnih odnosa, dakle i između privilegiranih i zapostavljenih naroda. Prema tome, neostvariva-nje prava naroda na samoodređenje sigurno sprečava i ostvarenje svih prava i osnovnih sloboda čovjeka. To je dalekosežna i sudbonosna istina.

Zbog svega što je do sada navedeno i citirano, teško je, gotovo nemoguće, naći primjere posve otvorenog suprotstavljanja pravu na samoodređenje, pa takva suprotstavljanja moraju nužno biti prikrivena i uperena protiv konkretnog ostvarivanja (realizacije) tog prava, a ne protiv samog apstraktnog prava na samoodređenje. Takvo suprotstavljanje je nužno u funkciji obrane određenih interesa, ono je subjektivno, pristrano i, držimo, neznanstveno. O tome suprotstavljanju bit će još riječi kasnije.

Međutim, i u nepristranoj doktrini, koja nastoji biti objektivna i koja ne vidi svoj zadatak u tome da pruža argumente onoj političkoj praksi koja određeni narod sprečava da ostvari svoje pravo na samoodređenje, rasprava o pravu naroda na samoodređenje još nije okončana i položaj i karakter tog prava u sustavu međunarodnog prava još se ne mogu smatrati posve neospornima. Doktrina, posebno nakon drugoga svjetskog rata, nipošto ne negira pravo na samoodređenje, ali ona još i danas raspravlja o odnosu prava na samoodređenje prema jednom drugom pravu, naime prema pravu svake postojeće države na suverenost i na sve što iz toga slijedi (cjelovitost, teritorijalni integritet, zabrana miješanja u njene unutrašnje prilike i odnose). Zahtjev za samoodređenjem uvijek sadrži traženje upereno protiv neke postojeće države. Sadržaj se tog traženja sastoji u smanjenju i ograničavanju suverenih prava te države u određenom dijelu njezina područja, odnosno u zahtjevu za potpuno napuštanje tog područja, u odricanju od svojih dotadašnjih prava u tom području, koja je imala i vršila kao teritorijalni suveren. Iz toga se izvodi da je pravo na samoodređenje u sukobu sa suverenom (teritorijalnom suverenom, nepovredivošću teritorijalnog integriteta).²⁴ Držimo da zaista treba znati da se pravo na samoodređenje naroda sukobljava s jednim drugim, »starijim« i još uvijek važećim dijelom međunarodnog poretka. Ne može se poreći da postoji i norma međunarodnog prava koja zabranjuje djelovanje protiv postojeće države i njene teritorijalne cjelovitosti i nepovredivosti.²⁵ Integritet državnog područja svake države treba poštovati. Prema tome se pravo na samoodređenje naroda sukobljuje s nepovredivošću postojeće države u njenim postojećim granicama. Kao što je ope-

²⁴ »Das Souveränitätsprinzip schliesst das Selbstbestimmungsrecht logisch aus«. (Ambruster, *op. cit.*, str. 253).

²⁵ »Ein Anspruch auf Selbstbestimmungsrecht enthält immer die Forderung gegen einen bestehenden Staat auf Einschränkung, im äussersten Falle sogar auf Preisgabe seiner Hoheitsrechte für ein bestimmtes Gebiet.« (Ambruster, *op. cit.*, str. 253—4).

tovano izricano i utvrđivano u rezolucijama Opće skupštine UN, a u praksi međudržavnih odnosa potvrđivano, pravo na samoodređenje narodâ u kolonijama se nije sukobljavalo s nepremostivim pravnim zaprekama. Međunarodno pravo zaštićuje samo cjelovitost i nepovredivost državnog područja u »pravom« ili »užem« smislu. I kod država s kolonijalnim posjedima međunarodno pravo zaštićuje samo cjelovitost i nepovredivost teritorija »matice«, a ne i teritorije kolonija. U državno područje u »pravom« smislu riječi ne ulaze teritorije raznih pravnih statusa i različitih naziva (kolonije, nesamoupravna područja, područja pod starateljstvom, »teritorije«, protektorati, područja uzeta u zakup). To jasno utvrđuje Henkin kad kaže da pravo na samoodređenje naroda zapravo ukida kolonijalističku vladavinu nad narodima koji ne žele biti u tom statusu, ali da ono ne uključuje i pravo na secesiju nekog naroda iz postojeće države.²⁶ Činilo bi se kao da postoje »prava« čije ostvarenje se smije sprečavati i vrijedati, a da se time ne čini delikt međunarodnog prava. Čini se, također, da se otvara pitanje kojemu od dva »prava« subjekti međunarodnog prava, države, treba da dadu prioritet? Pravu na samoodređenje, ili pravu na integritet? Naravno, to se pitanje postavlja samo onda ako se vrijednost i važnost prava na samoodređenje naroda, i norme o nepovredivosti i cjelovitosti državnog područja postojeće države ne smatraju ravnopravnim, ako im se ne daje isti rang i vrijednost. Mi se ovdje ne bismo izjašnjavali o tom prioritetu sa stajališta međunarodnog prava, jer držimo da nije ispravno pretpostavljati postojanje ranga između tako važnih i načelnih normi. Takav rang, držimo, ne postoji. Pozitivno međunarodno pravo se o tome ne izjašnjava ni u jednoj svojoj normi.

Skeptičan stav prema pravu naroda na samoodređenje izražava Charles De Visscher.²⁷ On se osvrće na činjenicu da je Opća skupština UN na svom šestom zasjedanju odlučila u nacrt obih konvencija o pravima čovjeka²⁸ unijeti članak kojim se utvrđuje pravo svih naroda na samoodređenje. De Visscher je prema toj odluci vrlo kritičan.²⁹ Po njemu, tome pravu na samoodređenje ne bi bilo mjesta u spomenutim konvencijama. Gledajući strogo pravno-tehnički, De Visscher ima pravo da se u spomenutim konvencijama konfundiraju različita prava koja sustavno ne spadaju zajedno. Ako to i stoji, pravo na samoodređenje svih naroda je, bez obzira na taj

²⁶ »It is accepted that self-determination outlaws traditional colonialism over unwilling peoples; apparently it does not include a right of secession for a people from an existing State« (Henkin, *International Law: Politics, Values and Functions*, General Course on Public International Law, Recueil des Cours, 1989, IV, 216, Dordrecht-Boston-London 1990, str. 243). Slično i Thürer, *op. cit.* str. 474 i sl.: »It should be added that, apart from the law of decolonization with its special foundation in the UN Charter, the principle of self-determination does not seem to include a general right of groups to secede from the States of which they form a part.«

²⁷ Charles de Visscher, »Théories et réalités en Droit« *International Public*, Paris 1953, str. 159—160.

²⁸ Vidi bilješke 2 i 3.

²⁹ »Il semble difficile de confondre plus complètement les valeurs et de s'éloigner davantage de l'esprit dans lequel a été envisagée la défense des droits de l'homme. La Charte a situé ceux-ci dans les rapports entre l'individu et l'autorité publique interne; elle les conçoit comme une limitation morale et juridique à l'action politique des gouvernants. Le droit des peuples a disposer d'eux-mêmes mentionné aux articles 1er § 2, 55 de la Charte, est une notion qui appartient à un ordre d'idée absolument différent.« (Charles de Visscher, *op. cit.*, str. 159—160).

prigovor, unijeto u spomenute dvije konvencije, tj. u pozitivno međunarodno ugovorno pravo, pa je ono svakako postalo norma međunarodnog prava. Uostalom, De Visscher zaključuje odnosno poglavlje svog djela (naslov mu je »Les fins humaines du pouvoir«) manjom strogošću u razdvajanju prava čovjeka od prava naroda na samoodređenje, jer uočava konačno spajanje između prava čovjeka, očuvanja mira i poštovanja prava (što ne znači da ta konvergentnost uvijek postoji i da je uvijek djelotvorna).³⁰ Držimo da je ostvarenje prava naroda na samoodređenje u interesu uspostavljanja i osiguranja mira, te da je to važnije od ispravnog razlikovanja različitih prava, npr. onih koja treba zaštititi od zahvata vlasti od onih, kao što je pravo na samoodređenje, koja se tiču odnosa između država. No držimo da stoje De Visscherovi prigovori s obzirom na — po njegovoj ocjeni — potpunu nepreciznost prava na samoodređenje. A u tu nepreciznost spada i neodređenost subjekta tog prava (naroda), ili bar nedovoljna određenost, zatim granice tog prava, tj. tko još može opravdano zahtijevati pravo na samoodređenje. Zaista, kako velike, odnosno brojne, moraju biti skupine osoba koje traže samoodređenje, koja svojstva te skupine moraju imati; neki odriču pravo na samoodređenje manjinama kad su i vrlo brojne? Ipak, ta nepreciznost ne može opravdati zaključak da to pravo naroda na samoodređenje ne postoji. I neprecizno pravo je »pravo«.

U članku Daniela Thürera³¹ ističe se da je samoodređenje naroda koncept koji je još uvijek suviše neodređen, iako posjeduje veliku moralnu i političku snagu. Uloga koju je u procesu dekolonizacije odigrao princip samoodređenja naroda sigurno je ogromna, ali se mi ovdje u to ne upuštamo. Nas ne zanima samoodređenje kad se ono odnosi na kolonijalni svijet i dekolonizaciju, nego kad se ono odnosi na narode (peoples) unutar granica država subjekata međunarodnog prava, i to bez ikakve veze s nesamoupravnim područjima i područjima pod starateljstvom, dakle na narode i njihove teritorijalno-političke tvorevine (npr. Estonija, Letonija, Litva, Slovačka, Moldavija, itd.). Thürer kaže da je »sporna točka« (»the point at issue«) do koje granice, dokle se načelo samoodređenja proteže (što sve ono zahvaća) kao norma utemeljena na pozitivnom međunarodnom pravu, tj. kao nesumnjivo pravno pravilo, a ne samo kao načelo.

³⁰ Pravo na samoodređenje ne može se odvojiti od temeljnih prava čovjeka. Tek ostvarenje prava na samoodređenje omogućuje puno ostvarenje prava čovjeka. Pravo čovjeka ne može postati dio stvarnosti, ako nije ostvareno pravo na samoodređenje naroda. Pa ipak, i usprkos ove uske povezanosti ljudskih prava s pravom naroda na samoodređenje — a ono obuhvaća i pravo na odcjepljenje iz sastava države u kojoj dotični narod ne želi biti — postojeće međunarodno pravo kao da nema nesumnjivu normu općeg prava (o pitanjima dekolonizacije i njenoj utemeljenosti na Povelji UN ovdje se ne raspravlja) koja bi etničkim grupama priznala, dala, odnosno jamčila pravo na odcjepljenje od država na čijem se teritoriju one nalaze i čine dio njenog stanovništva. Moglo bi se, međutim, tvrditi da tome nije tako, te da bi se pravo na odcjepljenje možda moglo temeljiti i biti podržano onim dijelom Deklaracije »Sedam načela« koji se spominje na str. 62.

³¹ Whereas the principle of self-determination is too broad and ill-defined to constitute a general rule of international law permitting any immediate application to a variety of particular cases, it would, nevertheless seem inappropriate to restrict its legal significance to the categories of cases mentioned above.« Autor tu misli na slučajeve dekolonizacije i izražava mišljenje da se samoodređenje ne ograničuje samo na takve slučajeve, tj. na proces dekolonizacije.

Razmatrajući ovo pitanje, koje se javlja i kod drugih autora, čini se da je zahtjev za samoodređenje nekog naroda svakako opravdan onda kada i ako je dotični narod zaista svjestan svoje posebnosti i svog identiteta, i kada on živi na svom etničkom području, ali unutar državnog područja države koju ne može smatrati svojom, i u kojoj je on od jednog drugog, ili više drugih naroda diskriminiran, zapostavljen, te s razlogom drži da »ravnopravnost velikih i malih naroda« (vidi preambulu Povelje UN) u njegovu slučaju nije ostvarena. Tome bi se još moglo dodati da je zahtjev za samoodređenjem utoliko opravdaniji, ukoliko je opetovano dokazano da više ne postoje nikakvi izgledi da bi se situacija mogla promijeniti i popraviti (npr. sticanje široke i efikasne autonomije) uz privolu vladajućeg naroda, tj. uz njegovo napuštanje pozicije hegmona.

Nema uvjerljivih argumenata koji bi dokazivali da pravo na samoodređenje naroda uključuje opće i bezuvjetno pravo neke etničke grupe, neovisno o političkom, ustavnom, gospodarskom i socijalnom položaju u kojem se nalazi, da se odcijepi od države čiji je dio. Ako neka etnička grupa uživa istinsku i obuhvatnu autonomiju, a njeni pripadnici uživaju sva prava čovjeka i osnovne slobode, ako sudjeluju u predstavničkim tijelima, vladi i sudstvu odnosne države, nije li tada već velik i važan dio prava na samoodređenje ostvaren? Ostaje jedino ostvariti međunarodnopravni subjektivitet, »vanjsku« državnost, vlastitu nacionalnu državu. Ali i bez postojanja vlastite države razvoj određene etničke grupe nije ugrožen, jer je zadovoljavajući stupanj samoodređenja ostvaren (etniciteti u Švicarskoj).

Češće se spominje jedna izjava U Tanta, glavnog tajnika Ujedinjenih naroda (od 1962. do 1971)³² iz koje bi slijedilo da pravo na samoodređenje ne obuhvaća pravo jednog dijela unutar neke države članice Ujedinjenih naroda da zahtijeva ostvarenje samoodređenja. Jer, tumači U Tant, kad neka država postane članica UN, razumije se da su time sve ostale članice priznale njezinu teritorijalnu cjelovitost, njezinu nezavisnost i suverenost. U Tant je tom prilikom rekao da je takva bila »tradicija i praksa Ujedinjenih naroda...«. Ta U Tantova izjava ne može se poreći. On je tu izjavu zaista dao. Također se ne može poreći njena važnost, kao ni činjenica da je ona zaista u skladu s ponašanjem Ujedinjenih naroda. No mora biti dopušteno razmatrati i ocjenjivati njenu vrijednost, posebno da li ono što se naziva »tradicija i praksa« predstavlja, ili treba predstavljati, takvu pravnu i moralnu vrijednost koja bi bila trajna i koja bi u nedogled opravdavala ustrajanje na toj i takvoj tradiciji i praksi. I, što je najvažnije, treba se zapitati da li takva tradicija i praksa zaista i s opravdanjem osporava već naprijed spomenutu jasnu normu: »Svi narodi imaju pravo na samoodređenje.«³³ Zašto bi se to pravo na samoodređenje priznavalo samo onim narodima koji se hoće osloboditi »kolonijalnog gospodstva«, a ne i narodima koji ne žive u kolonijama (nesamoupravnim područjima) i koji se ne nalaze pod »kolonijalnim gospodstvom« ako se pod kolonijom razumijeva posjedovanje i podvlašćivanje područja izvan Evrope, nazivana »prekomorski« po-

³² Ta je izjava dana na konferenciji za tisak u Akri 9. siječnja 1970; vidi *Press Release* SG/SM/1201, te tjedni pregled *Press Release* WS/433.

³³ Vidi bilješke 2 i 3.

sjedi (područja d'outre mer). Zašto narodi u Europi ne bi imali pravo na samoodređenje, i to samo zato što nisu »kolonija« u spomenutom smislu afričkih, azijskih, karibskih i drugih kolonija i što ih more ne razdvaja od njihovih gospodara, vladajućeg naroda, nego se njihovo područje nalazi u geografskom kontinuitetu s područjem »matice zemlje« iz koje se njima vlada?

Odgovor na pitanje radi li se zaista o kontradikciji između prava svih naroda na samoodređenje i prava država na integritet, treba tražiti u Deklaraciji »Sedam načela«. Iz 5. načela proizlazi da zaštitu međunarodnog prava suverena država uživa samo ako se ona sama ponaša u skladu s načelima jednakosti i samoodređenja naroda; kako je to opisano u 5. načelu Deklaracije, odnosna država treba da ima vladu koja predstavlja cijeli narod njezinog državnog područja, i to bez razlika rase, vjere ili boje kože. Zbog važnosti koju pridajemo tom načelu i, prema tome, zaštiti koju uživa teritorijalna cjelovitost i političko jedinstvo suverenih i nezavisnih država, navodimo još jednom, ovaj put doslovno citirajući Deklaraciju, da se zaštita odnosi samo na one države

»... koje se ponašaju u skladu s naprijed proglašenim načelom ravnopravnosti i samoodređenja naroda, i koje imaju vladu koja predstavlja cjelokupni narod tog područja, bez razlike u pogledu rase, vjere ili boje.«³⁴

Držimo da upravo u citiranom dijelu Deklaracije leži odgovor na postavljeno pitanje. Zaštita međunarodnog prava državi, njenoj teritorijalnoj cjelovitosti (dakle zaštita od secesije, separacije, odcjepljenja), nije data bezuvjetno. To je naša glavna tvrdnja. Ta zaštita — to iz Deklaracije izričito slijedi — daje se državi pod pretpostavkom da u njoj vlada stanovit, danas međunarodnim pravom dovoljno određeni, režim. Potrebno je da se radi o državi u kojoj se poštuju prava čovjeka, u kojoj vlada ravnopravnost između različitih etničkih, vjerskih, jezičnih, rasnih itd. grupacija, dakle da nema diskriminacije kojoj bi bili podvrgnuti stanovnici te države. Zatim, vlada te države treba da predstavlja sve stanovnike, što znači da je proizašla iz slobodnih demokratskih izbora i da su u njoj proporcionalno zastupani zaista svi narodi koji u toj državi žive. Ako su svi ti zahtjevi ispunjeni, što očigledno često neće biti stvarnost — pa ni u Europi — tada tu državu međunarodno pravo štiti od cijepanja, dijeljenja, razbijanja njene teritorijalne cjelovitosti, naravno samo onda ako takvo djelovanje poduzima (ili na svom području trpi) bilo koja druga država. Ukoliko takvu djelatnost ne vrši strana država (ili države), nego državljani, narodi, stanovnici baš same te države, tada bi po starijem, tradicionalnom međunarodnom pravu te događaje i ta zbivanja trebalo shvatiti kao pitanja, probleme, akcije, situacije i sl. koji su posve u unutrašnjoj nadležnosti dotične države. Stoga se druge države ne bi smjele uplitati u te događaje (zabrana intervencije), a ukoliko bi to ipak činile, predstavljalo bi to delikt međunarodnog prava. No je li to i danas

³⁴ »Nothing in the foregoing paragraphs shall be construed as authorizing or encouraging any action which would dismember or impair totally or in part, the territorial integrity or political unity of sovereign and independent States conducting themselves in compliance with the principle of equal rights and self-determination of peoples as described above and thus possessed of a government representing the whole people belonging to the territory without distinction as to race, creed or colour.« (Ovo je tekst predzadnjeg stava petog principa Deklaracije »Sedam načela« sadržane u Rezoluciji 2625 (XXV) Opće skupštine UN od 24. listopada 1970).

sasvim tako, u doba Povelje UN, konvencija o pravima čovjeka, Helsinškog zaključnog akta, Pariške povelje, nastojanja da se ostvari sustav kolektivne sigurnosti, rastuće interdependencije, planirane integracije?

* * *

Finalni akt konferencije u Helsinkiu (1975) polazi od nedjeljivosti sigurnosti u Europi (Preambula). Politička svijest o neraskidivoj vezi između nepoštovanja prava naroda na samoodređenje u jednoj državi, s jedne strane, i ugroženosti sigurnosti i u drugim državama, s druge strane, a posebno na istom kontinentu, danas nesumnjivo postoji. Time nije izričito poništena zabrana intervencije »u unutrašnju nadležnost države« (čl. 2, st. 7 Povelje UN), niti se opovrgava ono što je do sada ovdje rečeno o integritetu države zaštićenom međunarodnim pravom. Ne postoji pravna norma koja bi rečeno porekla i stavila izvan snage. No, politički gledano — a političko rezoniranje ne smijemo ispustiti — u sadašnjem razdoblju integracije Europe, upravo u događajima 1991. u Europi, a posebno u neuspjelom puču u kolovozu 1991. godine u Sovjetskom Savezu, na koji je Europa tako jedinstveno reagirala, vidljivo je da se na ugrožavanje sigurnosti, kojem ugrožavanju je izvor u jednoj državi, reagira i izvan te države. Reagira se na događaje i prilike u državi u kojoj se zbio napad na ustavni poredak te države, na demokraciju i demokratske institucije — a time je vrijeđano i pravo naroda na samoodređenje — a ta reakcija dolazi »izvana«, ona se ne zaustavlja pred »unutrašnjom nadležnošću«, ona polazi od »nedjeljivosti« mira i sigurnosti. Valja se zapitati je li ta reakcija europskih država (ali i USA) na neuspjeli puč u Sovjetskom Savezu zaista samo »politička« reakcija i »politički« pritisak, ili se možda može tvrditi da se ti pritisci mogu osloniti i na pravo? Valja reći da postoje i pravni, prije svega dakako međunarodnopravni, temelji koji opravdavaju da države, pa i cijela međunarodna zajednica, reagiraju na očigledno gaženje prava naroda na samoodređenje u određenoj državi. U ovom slučaju radilo se o državi koja je potpisala Helsinški akt 1975, a koja je, vjerojatno, ratificirala i Povelju UN, međunarodne paktove o pravima čovjeka iz 1966. itd., te se time obvezala na mnogošto što po klasičnom tradicionalnom međunarodnom pravu spada u unutrašnju nadležnost država.

Kad je riječ o Helsinškom aktu, važno je istaknuti da je zaključni akt konferencije u Helsinkiu u svoj katalog usvojenih načela unio (pod točkom VIII) i pravo na samoodređenje narodâ. U vezi s tim zaista nije moguće tvrditi da se taj akt ne odnosi na Europu, nego samo na kolonije. Ta radi se izričito o sigurnosti i suradnji u Europi. Jasno je, dakle, da je pravo na samoodređenje Helsinškim aktom, dokumentom od nesumnjive važnosti za suvremene međudržavne odnose, koji obvezuje europske države, Sjedinjene Države Amerike i Kanadu, priznato kao pravo koje vrijedi i ima se primjenjivati i u Europi i u Sjevernoj Americi. To stajalište nalazi svoju potvrdu u suvremenoj doktrini međunarodnog prava.

Uz već postavljenu tvrdnju da međunarodno pravo zaštitu integriteta države pruža ako ona ispunjava pretpostavke iz 5. načela Deklaracije »Sedam načela«, ovdje se nameće pitanje: koji su to danas poslovi koji posve sigurno »... po svojoj biti pripadaju u unutrašnju nadležnost države« (čl. 2, t. 7 Povelje)? Ne ugrožava li

država čija politika, baš i zbog gaženja prava na samoodređenje, dovodi između ostalog, do velikih iseljavanja i valova izbjeglištva, sigurnost drugih država? Iako ova i slična pitanja o »pravu miješanja« — miješanje nije dopustivo — zadaju mnogo teškoća i predstavljaju područje na kojem se međunarodno pravo i međunarodna politika prožimaju i istodobno bore za održavanje stroge zabrane intervencije, i protiv nje, pa argumenti *pro* i *contra* još uvijek u doktrini odmjeruju snage i uvjerljivost, a još više to čine u praksi, ipak smatramo da se pojam koji je iz klasičnog međunarodnog prava unijet i u Povelju UN (čl. 2, t. 7), naime pojam »unutrašnje nadležnosti države«, ne samo ne proširuje (ta konstatacija je toliko očigledna da se mora smatrati suvišnom, pravim truizmom), nego se očigledno suzuje. Ova spoznaja, dakako, nije posve novo otkriće, ali je ona ipak vrlo značajna, i vrlo simptomatična za najnoviji razvoj međunarodnih odnosa. Dakako, politika prethodi pravu. Politika pod pritiskom izvanpravnih činjenica (*shrinking world*, demografska eksplozija, narušena ekološka ravnoteža, rastuća razorna moć oružja, itd., što sve brzo rezultira jačanjem *interdependencije*) već duže vrijeme — ali sada pojačano — mora na sigurnost i mir gledati kao na »kolektivnu sigurnost« i »nedjeljivi mir«, neovisno o tome što kolektivna sigurnost nije ostvarena i zajamčena, a očigledno, ni nedjeljivi mir nije uspostavljen. No, međunarodnoj politici, usprkos svim neuspjesima Lige naroda i Ujedinjenih naroda, nema alternative, pa ona mora ustrajati u nastojanju da u svijetu *interdependencije* sprečava onu mjeru *independencije* (nezavisnosti, suverenosti, unutrašnjih nadležnosti) koja bi pojedinim režimima omogućavala povratak u totalitarne poretke i, uopće, u negiranje onih vrijednosti, stavova, ciljeva i načela koji su sadržani u čl. 1 i 2 Povelje UN. Na toj liniji »unutrašnja nadležnost« se sužava. Vidimo da se međunarodnoj zajednici, odnosno međunarodnim organizacijama, moraju dati ingerencije u području atomske energije, sigurnosti nuklearnih centrala, zagađivanja, itd. Ukratko, države su u nizu akata, od Povelje preko međunarodnih paktova o građanskim i političkim pravima, o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, o suzbijanju i kažnjavanju zločina apartheida, o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, i u nizu drugih ugovora, preuzele mnoge obveze. To su pravne obveze ugovorno utanačene, mnogi ugovori ratificirani, itd., pa te obveze čine pozitivno međunarodno pravo, dijelom univerzalno, dijelom partikularno, kojem se odnosne države podvrgavaju. A poštovanje i nepoštovanje međunarodnopravnih obveza nikako više ne može biti posve »unutrašnja nadležnost« države. Nepoštovanje međunarodnopravnih obveza — a tu, držimo, spada i vrijeđanje prava naroda na samoodređenje i kršenje prava čovjeka i njegovih osnovnih sloboda — delikt je međunarodnog prava. Moderna država, primajući na sebe sve više i više međunarodnopravnih obveza, smanjuje opseg svoje suverenosti i svoje unutrašnje nadležnosti. Treba zaključiti da je zaštita koju međunarodno pravo daje integritetu suverene države ograničena i uvjetovana njenim međunarodnopravnim obvezama, odnosno poštovanjem tih obveza i njihovim ispunjavanjem. Zar bi bilo prihvatljivo opravdavati i opravdati zaštitu suverenosti onoj državi koja se ne drži svojih najvažnijih obveza? Stavljajući se tako na stranu države koja krši međunarodno pravo, to isto pravo bi, u stvari, kažnjavalo žrtve tog kršenja, druge države, ili, u vezi s našom temom, kažnjavalo bi narode koji imaju pravo na samoodređenje, ali ga još nisu ostvarile.

Iako držimo da su odgovori koje smo dali na postavljena pitanja ispravni, a glavni je taj da državi koja krši međunarodno pravo, posebno pravo naroda na samoodređenje i prava čovjeka, to isto međunarodno pravo ne smije pružati pomoć u obrani njenog integriteta, ipak se ne može poreći da teorija i praksa međunarodnog prava još nisu oslobođene nesigurnosti i zbuđenosti što ih uzrokuju dva — bar naizgled — suprotstavljena prava: pravo naroda na samoodređenje i pravo države na suverenost i teritorijalni integritet. Ova konstatacija nesumnjivo uzrokuje političke i pravne poteškoće, te stvara zapreke zauzimanju jasnih, a pogotovo brzih i odlučnih, na pravu i na moralnim zasadama uvjerljivo utemeljenih stavova pogodnih za praktičnu primjenu međunarodnog prava u stvarnim međudržavnim odnosima. S jedne strane, pravo svih naroda na samoodređenje — a s druge strane, suverenost država i nepovredivost njihova teritorijalnog integriteta! Kako ostvariti pravo na samoodređenje — dakle i na vlastitu državu — a bez prava na odcjepljenje od postojeće države onog dijela »njezinog« (što je politički sporno) državnog područja na kojem živi narod koji ima pravo na samoodređenje, ali ga još nije ostvario? Kako da taj narod ostvari svoje pravo ako odnosa država ustraje na svom međunarodnim pravom zajamčenom pravu na teritorijalni integritet? A to pravo ona ima neovisno o etničkom sastavu pučanstva na svom državnom području. Na pitanje koje je ovdje postavljeno ne može se u doktrini međunarodnog prava naći izravan, izričit i jasan odgovor, koji bi uz to bio u doktrini i dominantan; ne može se naći međunarodnopravno pravilo koje na to pitanje daje izravan i jasan odgovor. Čini se kao da se tu došlo do crte (do zida) iza koje prestaje nesporni međunarodnopravni poredak. Kao da pravo nije onaj fenomen (pojava, pojam, sfera) koji u sada postojećim realnostima može dati na to pitanje posve decidan odgovor. Stvarnost međunarodnog života je takva da se u međunarodnom pravu, do sada, nije mogla stvoriti neosporna norma koja bi uklonila ili riješila sukob između »prava na samoodređenje« i »prava na suverenost i teritorijalni integritet države«. Ne postoji također ni međunarodnopravna obveza da se spor, koji se u vezi s tim može pojaviti, dakle sukob između dvije norme međunarodnog prava, povjeri sudovanju i odluci »trećeg«. Opet jednom treba priznati veliku nesavršenost međunarodnog prava. O tako važnom, zapravo jednom od najvažnijih pitanja međunarodnih političkih odnosa, kao što je pravo na vlastitu državu, neće se rješavati onim najciviliziranijim sredstvom rješavanja sporova, naime sudovanjem, odlukom nepristranog foruma. De maximis non curat praetor, barem u međudržavnim sporovima. Odgovor na postavljeno pitanje nalazi se, prema tome, za sada, ne potpuno u sferi prava, nego i u sferi politike.

Iz rečenoga bi slijedilo da svaki narod ima pravo na samoodređenje, no da se to »pravo«, međutim, ne može ostvariti putem međunarodnog prava. A što to znači, vidi se u gruboj stvarnosti međudržavnih odnosa. Čini se kao da svi u međudržavnim odnosima javno djelujući faktori, a u prvom redu vlade, prihvaćaju i priznaju postojanje prava svih naroda na samoodređenje, ali da nisu prihvatili način, metodu, proceduru ili sl. kojom se to pravo treba da ostvari. Materijalnopravna norma postoji bez proceduralne norme koja bi određivala kako se ostvaruje pravo na samoodređenje. I zaista, ne samo laik u političkim, društvenim i državnim zbivanjima i

na samoodređenje, prihvaćaju kao ustavom prihvaćeno i zajamčeno pravo. Sa stajališta samog ustavnog prava ne postavljaju se, držimo, nikakve zapreke i nikakvi uvjeti ostvarenju tih prava, ukoliko nisu izričito predviđeni. No to je naše mišljenje, a ono nije i jedino mišljenje. Postoji, naime, i mišljenje da se — u okvirima ustavnog prava i ustavne prakse, u prvom redu jugoslavenske — pravo na samoodređenje može i »potrošiti«, »konzumirati«, pa se u takvom slučaju pravo na samoodređenje stoga više ne može ostvariti; ono je »potrošeno«.

● Ovaj stav o konzumiranosti prava na samoodređenje u bivšoj Jugoslaviji jasno su zastupala barem trojica teoretičara prava. A da je to stajalište morao prihvaćati i određeni krug praktičara, npr. sudaca ustavnih sudova i političara (Đorđević spominje Mošu Pijade) treba pretpostaviti kao vrlo vjerojatno i razumljivo, jer ono odgovara i pogoduje onim političkim orijentacijama i stremljenjima koji naginju unitarističkim i centralističkim koncepcijama. Time se, međutim, nikako ne želi tvrditi, to ovdje osobito naglašavamo, kako je teorija konzumacije stvorena isključivo u namjeri da se pomogne onim političkim snagama koje su odlučne u sprečavanju ostvarenja prava Slovenaca i Hrvata i drugih naroda na samoodređenje i vlastite nacionalne države. Ali se, također, ne smije prešutjeti da ta teorija ne može nikako imati neki drugi efekt, nego samo taj da kao *teorija (doktrina)* pomaže *praksu* koja se trudi spriječiti ostvarenje prava naroda na samoodređenje. Stoga je neophodno da se na tu teoriju osvrnemo.

● Spomenimo najprije stav Jovana Stefanovića³⁵ koji tvrdi da je »pravo na samoopredjeljenje uključujući pravo na odcjepljenje« konzumirano u momentu ulaska jugoslavenskih naroda u zajedničku federativnu državu. Po Stefanoviću pravo na samoodređenje ne pripada više narodima, a ni njihovim republikama. Ustav (svaki od bivših ustava) nije nigdje izričito priznao da republikama to pravo na samoodređenje pripada i za budućnost, tj. nakon stupanja Ustava na snagu. A Ustavni zakon iz 1953. godine također republikama nije dao pravo istupiti iz Federacije. Stefanović je vrlo apodiktičan u svojem stavu. On ni malo ne sumnja u njegovu ispravnost. To je njegovo uvjerenje, koje treba poštovati. No, nije nedopušteno primijetiti da je njegovo pravno uvjerenje vjerojatno i stoga tako sigurno što se poklapa s njegovom političkom ocjenom. To se može zaključiti iz njegove tvrdnje³⁶ da je egzistencija jugoslavenskih naroda »kao slobodnih naroda moguća jedino u zajedničkoj državi.« To, dakako, nije pravni argument u prilog tvrdnje da je pravo na samoodređenje konzumirano, ali je to politička ocjena, vrlo određena, ali ničim dokazana, da za »jugoslavenske« narode nema slobode izvan Jugoslavije. Za Stefanovića je očigledno sretna okolnost što si njegove političke ocjene i njegova pravna shvaćanja ne proturječe. No time teorija »konzumacije« ne dobiva na uvjerljivosti.

● Stefanović također drži da je Ustav Jugoslavije u svom operativnom dijelu trebao reći — ali to nije učinjeno, jer se to, valjda, izričito nije htjelo — da priznaje pravo na samoodređenje i za budućnost. Da to stoji u Ustavu, tada Stefanović,

³⁵ Stefanović, Jovan, *Ustavno pravo*, knjiga I, treće prerađeno izdanje, Zagreb 1965, str. 614.

³⁶ Stefanović, *op. cit.*, str. 615.

pretpostavljamo s razlogom, pravo na samoodređenje ne bi smatrao konzumiranim. Ovaj zahtjev Stefanovića, da je nešto trebalo *izričito* reći, jer što nije *izričito* rečeno, to i ne postoji, može se okrenuti i protiv Stefanovića. U Ustavu nigdje ne stoji, a pogotovo ne *izričito*, da se pravo na samoodređenje može potrošiti. Logika je ista. No pretpostavimo da je Stefanović u pravu u svom tumačenju Ustava. Ali ni u tom slučaju ne bi bilo dopustivo kršiti međunarodnopravne obveze.

Akademci Đorđević i Lukić³⁷ daju početkom 1988. godine svojim shvaćanjima, na popularan način i u obliku razgovora, znatan publicitet u raširenom tjedniku NIN. I oni, u biti, dolaze do istog rezultata kao Stefanović. Oba znanstvenika drže da tekst Ustava u kojem se spominju riječi »samoopredjeljenje« (samoodređenje) i »odcepljenje« nisu dio operativnog teksta Ustava, i zato nisu pravno, nego samo politički obvezatni. Zatim obojica kažu da taj tekst govori o prošlosti, da se radi o tome da se podvuče kako je do stvaranja Jugoslavije došlo. To se može prihvatiti. Stavovi Lukića i Đorđevića nisu posve neprihvatljivi dok se radi samo o uskom tumačenju teksta Ustava. Ali tim još uvijek nije postalo jasno, zašto se, i u čemu, vidi zapreka da se jednom političkom principu prizna mogućnost mirne i dogovorene primjene. Naravno, ako se stoji na stanovištu da postoji pravo naroda na samoodređenje.

Pošto smo reproducirali najvažnije tvrdnje te teorije, držimo da je — politički gledano — nesumnjiva i jasna prozirnost stava po kojem pravo naroda na samoodređenje može biti jednom zauvijek iskorišteno, »potrošeno«, te bi stoga to pravo utrnilo i na njega se odnosni narod, kojemu je to pravo pripadalo, više ne može pozivati. Taj stav Kristan³⁸ spominje kao »teoriju konzumacije« pa ćemo i mi taj stav tako zvati, iako nismo sigurni da mali broj autora te teorije, odnosno njezinih protagonista, te način i opseg na koji oni taj svoj stav izlažu i brane, dopušta da se govori o »teoriji«. Nije od odlučujućeg značenja, ali nam se čini da bi »teorija« (ili neka school of thought) možda trebala imati malo veći broj poznatih pristalica, pogotovo onih koji djeluju u teriji, kao i jedno iscrpnije obrazloženje i pružanje odgovora na neka pitanja. Ta teorija je usmjerena na ovjekovječenje nekog određenog političkog i državnopravnog stanja. Kristan je odbacio tu teoriju,³⁹ pa upućujemo na njegove razloge.

Kada bi samoodređenje u nekom konkretnom slučaju već bilo ostvareno, a to znači, kada bi dotični narod imao svoju samostalnu državu, kada bi imao puni međunarodnopravni subjektivitet, zar bi on mogao zahtijevati ostvarenje svog prava na samoodređenje? Naravno, bilo bi neshvatljivo da se zahtijeva nešto što se već posjeduje. Povijest, razumljivo, nije mogla zabilježiti slučaj da neka suvremena država nastoji ostvariti ono što je već ostvareno. Ta bi država mogla postavljati neke druge zahtjeve, npr. da se ne vrijeđa njena samostalnost, da se odustane od pokušaja miješanja u njene unutrašnje poslove i nadležnosti, da se prestane vrijeđati

³⁷ Lukić Radomir, »Otepljenje — nema«, NIN, 31. siječnja 1988. Đorđević, Jovan, »O pravu na otepljenje«, NIN, 7. veljače 1988.

³⁸ Vidi bilješku 8.

³⁹ Vidi bilješku 8, navedeni rad, str. 426.

poslovima, nego i osoba kojoj je glavni i profesionalni životni sadržaj ispunjen političkom praksom ili teorijom, morala bi se zapitati kakvo je to *pravo* za koje se ne zna kako ga se može ostvariti mirnim, nenasilnim putem.

Mi smo ovdje ponudili rješenje tog pitanja, naime da pravo države na suverenost i integritet, te na zaštitu od zahtjeva prava na samoodređenje, ona ima i uživa samo onda ako ispunjava sve obveze (načelo 5. Deklaracije »Sedam načela«), posebno u vezi s pravima čovjeka, zaštitom manjina, itd., ali smo svjesni da to rješenje nije općeprihvaćeno, neosporno i u stvarnosti međudržavnih odnosa primjenjivano.

* * *

Do sada smo pitanju samoodređenja naroda pristupili sa stajališta međunarodnog prava i međunarodnopravnih dokumenata (Povelje UN, konvencije o pravima čovjeka, Deklaracije »Sedam načela«). Spomenuli smo poteškoće koje se u međunarodnom pravu javljaju uslijed navodnog postojanja sukoba između prava naroda na samoodređenje i prava države na suverenost i teritorijalni integritet. Međutim, međunarodno pravo nije jedina pravna grana koja je u skup (zbroj) svojih normi i instituta, u svoj normativni sustav, integrirala i pravo naroda na samoodređenje.

Samoodređenju je moguće pristupiti i bez svake neposredne veze s međunarodnim pravom, pa u tom slučaju otpadaju i sve poteškoće na koje u tom pravnom sustavu nailazimo. Naprednim, liberalnim, razumnim i humanim stajalištima i odredbama mogu se pohvaliti i neki moderni ustavi (a ne samo međunarodnopravni akti) koji sadrže odredbe u kojima se javljaju riječi i pojmovi »samoodređenje«, pa čak i »odcepljenje«. U tu grupu ustava spadaju i jugoslavenski ustavi, koji su, nešto prečesto, smjenjivali jedan drugog. U njima se određivalo, također i u posljednjem od njih iz godine 1974, da republike (a one su — osim Bosne i Hercegovine — pokrivala i predstavljale etnicitete, narode koji su živjeli u granicama Jugoslavije) imaju pravo na odcepljenje, pa bi, dakle, narodi na taj način mogli ostvariti svoje pravo na samoodređenje. Trebalo bi samo poštovati ustav, primijeniti njegove odredbe i uvažiti želju određenog naroda da stvori vlastitu nacionalnu državu. Problem prava države na suverenost i integritet tu se ne postavlja. I to stoga što su tu svi ustavotvorni faktori već u samom ustavu predvidjeli mogućnost »odcepljenja« i na nju načelno pristali. Zahtjev i želja jednog naroda unaprijed je ustavom određena kao legitimna. Suvišno je stoga i naglasiti da se u skladu s tim ustavom zahtjev za samoodređenjem rješava i ostvaruje kao unutrašnje pravno pitanje. Međunarodno pravo ne dolazi u prvom redu do primjene, ili bar ne mora doći do primjene. A ono, također, ne može biti ni neka zapreka ostvarenju prava na samoodređenje. Jer samo međunarodno pravo određuje da je sadržaj ustava stvar svake suverene države. Po ustavu bi, prema tome, od jednog subjekta međunarodnog prava nastala dva (ili više) subjekta, čime međunarodno pravo, naravno, ne bi bilo povrijeđeno, a ustav bi bio primijenjen onako kako je u njemu predviđeno.

Morala bi se, dakle, povoljno ocijeniti činjenica da postoje ustavi koji ravnopravnost svih naroda što žive unutar granica dotičnih država, kao i njihovo pravo

njen teritorijalni integritet, pa bi, također, u svojoj vanjskoj politici mogla postavljati i zahtjev za povećanjem svog državnog područja onim dijelovima područja susjedne države na kojima žive i koje nastanjuju pripadnici onog istog naroda koji živi u državi koja postavlja zahtjev. Suverena država može postavljati političke i pravne zahtjeve, no nipošto zahtjeve ostvarivanja već ostvarenog prava na samoodređenje. Kad bi ona takav zahtjev postavila, predstavljao bi on priznanje da ta država još nije suverena država. A nezamislivo je da zaista suverena država sama za sebe tvrdi kako nije suverena i kako narod te države još nije ostvario svoje pravo na samoodređenje.

Upravo rečeno, i samo po sebi razumljivo, navodimo samo radi što snažnijeg podvlačenja činjenice, da narodi koji zahtijevaju ostvarenje prava na samoodređenje, to pravo, očigledno, još ne uživaju. Potrebno je nedvosmisleno otkloniti eventualnu tvrdnju, kako je u konkretnom slučaju ustavom bivše Jugoslavije već bilo ostvareno i zajamčeno pravo dotičnog naroda na samoodređenje. Jer je jedan od načina suprotstavljanja ostvarenju prava na samoodređenje i u tome da oni koji se tom ostvarenju opiru, tvrde kako je to pravo već ostvareno, dakle »potrošeno«. Oni, ti narodi, mjerodavni su da kažu jesu li ostvarili svoje pravo ili nisu, a ne režimi države koja im sprečava odcjepljenje.

Kad se, dakle, tvrdi da je određeni narod »potrošio« svoje pravo na samoodređenje, može se raditi samo o narodu koji u vrijeme kada postavlja zahtjev za ostvarenjem tog prava, to pravo posve sigurno nije ostvario, te on nema ono što drugi narodi imaju, naime vlastitu državu. Svakako, on nema svoju državu u opsegu i sadržaju punog međunarodnog subjektiviteta. Tvrdnja o konzumiranosti tog prava odnosi se, dakle, uvijek na narod koji svoje pravo nije ostvario. A nije ga ostvario, jer ga se, navodno, svojevoljno, bez prinude, odrekao. Odrekao ga se jer je pristao (ili je, možda, bio prinuđen pristati?) da živi u državnoj zajednici u kojoj je činio samo dio stanovništva i neće, kao takav, uživati pravo na samoodređenje, nego će samo odnosna država biti međunarodnopravni subjekt. A narod koji je na taj način pristao, ili je bio prinuđen da živi bez prava na samoodređenje, zauvijek je — po toj teoriji konzumacije — izgubio pravo da zahtijeva ostvarenje samoodređenja. To je sadržaj, odnosno posljedica te nemilosrdne »teorije«, koja stvara dvije grupe naroda: narodi koji su ostvarili i koji uživaju svoje pravo na samoodređenje, i narodi koji su zauvijek to pravo izgubili.

Opravdano je zapitati se, može li se zamisliti da bi tim nesretnim narodima međunarodna zajednica,⁴⁰ neka međunarodna organizacija, npr. Ujedinjeni narodi, Međunarodni sud ili neki budući međunarodni forum, mogli »oprostiti« posljedice toga što su »potrošili« — ali, nažalost, bezuspješno — svoje pravo, ili valja šutke prijeći preko činjenice da oni to pravo više nemaju, pa im ga putem milosti vratiti i dopustiti da zahtijevaju ostvarenje svog prava, usprkos tome što su ga »potrošili«? Očigledno se takva pravedna i humana misao kod protagonista teorije konzumacije nije pojavila.

⁴⁰ O pojmu »Međunarodna Zajednica« vidi Ibler, »Međunarodna zajednica«, u *Politička misao*, br. 4., Zagreb, 1967, ili Ibler, »Međunarodni odnosi«, Zagreb 1971. (*Hrestomatija političkih znanosti*, Naprijed, Zagreb).

Teorija konzumacije tog prava je način da se, ne napadajući otvoreno jedno načelo, koje je sada već i nesumnjiva norma međunarodnog prava, to načelo ipak u određenoj — naime jugoslavenskoj — praksi posve odbaci i da se onemogući njegovo ostvarenje. Takva teorija, dakle, odgovara pristalicama postojećeg stanja, onog u kojem određeni narod tek traži ostvarenje svoga prava, te se to stanje hoće sačuvati, između ostaloga i tobože teorijskim argumentima. Takvi argumenti, dakako, mogu doći samo iz sredine koja drži da je narod kome ona pripada već ostvario svoje samoodređenje, i, k tome, eventualno i hegemoniju nad narodima koji su svoje »potrošili«. Taj stav potpuno obara i obezvređuje spoznaju bez koje političke i pravne znanosti prestaju biti »znanost« i postaju »vještina« nescioznog argumentiranja. I to stoga, što je time negirana spoznaja o neprekidnom i nikada dovršenom procesu nastajanja i razvoja, promjena i preobrazbi u međuljudskim, međugrupnim i međudržavnim odnosima. Svako sociološko razmatranje, svako povijesno izlaganje — povijest uopće — svjedoče o nemogućnosti da se jedno stanje, jedan sistem (npr. robovlasnički, ili hegemonija Rusa nad neruskim narodima u Carskoj Rusiji i u Sovjetskom Savezu) okameni u praksi svog postojanja, da postane nepromjenjiv, vječan. Zaista je teško očekivati da narodi koji su, navodno, »potrošili« svoje pravo na samoodređenje, ne vide motiv i cilj tvrdnje o »konzumiranosti« svojih prava. Sa svim poštovanjem i tolerantnošću kojom treba prilaziti i teorijama s kojima se ne slažemo, kao i s nužnom prepostavkom (dok se ne bi dokazalo suprotno) da je odnosna teorija konzumacije nastala kao rezultat nepristranih, kritičkih napora da se svakako ostane na razini znanosti i ne padne na razinu politikanstva, ipak je teško — gotovo nemoguće — u toj teoriji ne vidjeti nastojanje, svjesno ili možda nesvjesno, motivirano političkim ciljevima. Ne može se ne vidjeti da teorija konzumacije potječe od krugova i osoba koje, blago rečeno, nisu nikada pokazivale da bi bile nezadovoljne stanjem u kojem svi narodi, npr. oni u bivšoj Jugoslaviji, još nisu ostvarili svoje pravo na samoodređenje. Ili, ako je upravo rečeno posve pogrešno i ne stoji, tada je još uvijek krajnje začuđujuće da protagonisti te teorije, iako ne tvrde da pravo na samoodređenje nije međunarodnopravna norma, vide u svojoj teoriji neuklonivu zapreku da narodi svoje pravo, zajamčeno i međunarodnim pravom, ostvare. Moglo bi se pomisliti da im je možda i žao što neki nesretan narod ne može svoje pravo ostvariti, no što se tu može kad pravni poredak — ustav na snazi — to sprečava. A to se više, čini se, ne može popraviti, iako se ustavi, posebno nekih država, često amandiraju, mijenjaju, ispravljaju, itd.

Toliko sa stajališta političkog rezoniranja. A gledajući na tu neprihvatljivu teoriju više sa stajališta prava, treba reći da je pravo naroda na samoodređenje najtjesnije i neraskidivo vezano uz sve norme, sva pitanja, svu teoriju i praksu ljudskih prava, pa, dakako, i uz sve međunarodnopravne obveze u toj materiji.⁴¹ Poreći ili spriječiti nekom narodu pravo na samoodređenje, s bilo kakvim opravdanjem ili objašnjenjem, isto je što i negirati sva politička, građanska, gospodarska, socijalna i kulturna prava čovjeka i prijeći preko postojećih međunarodnopravnih obveza. Kako će se poštovati pravo pojedinca ako se čitavom narodu odriče pravo na samoodređenje? To pitanje su si protagonisti teorije konzumacije svakako trebali postaviti. Ali, očito, nisu.

⁴¹ Vidi gore, str. 54 i bilješke 2 i 3.

Protagonisti teorije konzumacije prava na samoodređenje — a to je svakako neosporno — smatraju da je njihova teorija posve u skladu s pravnim poretom koji je trajao u vrijeme njihova iznošenja te teorije, prije svega s ustavima, kako su se oni redali.⁴² Upravo taj naš, sada bivši pravni poredak, faktor je i uzrok koji, po njima, sprečava ostvarenje prava na samoodređenje. Kada taj poredak to ne bi sprečavao, stvari bi stajale drukčije. Naše bivše pravo je odgovorno. Iz te teorije slijedi da sprečavanje ostvarenja prava na samoodređenje nije posljedica nečije političke volje, kojoj bi bilo stalo da samoodređenje spriječi. O tome se, to treba vjerovati, ne radi. Ne postoji takva sprečavajuća volja. U svakom slučaju, protagonisti te teorije političku volju ne spominju. Jedino smatraju da je kod stvaranja Jugoslavije postojala volja da se pravo na samoodređenje »potroši« jednom zauvijek. Ali to nisu dokazali. Trebalo bi vjerovati da protagonisti te teorije nisu nipošto politički zainteresirani, nego samo znanstveno. Oni samo tumače pravo koje treba poštovati. Mi se možemo i truditi da to prihvatimo ne samo kao moguće nego i kao istinito, s obzirom na poznate visoke moralne standarde tih znanstvenih radnika. No, pravnici se ipak moraju zapitati kakvo je to »pravo«, kakav je karakter tog »prava« na koje se oni pozivaju. Što je, napokon, *ratio* tog prava koje ne dopušta, i zauvijek sprečava, da se neki narod oslobodi prevlasti drugog naroda, da se oslobodi jarma, podložnosti stranoj vlasti, od hegemonije i od državno-pravnog okvira koji sprečava postojanje, razvoj i očuvanje njegove samosvojnosti i njegova identiteta? A upravo zato da bi se svim narodima omogućilo ostvarenje i očuvanje opstanka i napretka, te neophodnih sloboda i prava, i život u vlastitoj državi, povijesni je razvoj političke i pravne misli, i borbe za njihovo ostvarenje, doveo do toga da je pravo na samoodređenje naroda postalo ne samo političko i pravno načelo nego da je ono postalo i pravo, istinsko *pravno pravilo*, norma pozitivnog međunarodnog prava. A sada bi, dakako samo po toj teoriji konzumacije, ustavno pravo neke države onemogućavalo ostvarenje upravo te međunarodnopravne norme. Ustavi koji bi se mogli tumačiti na način koji onemogućuje ostvarenje prava na samoodređenje nisu u skladu s međunarodnim pravom i međunarodnopravnim obvezama koje su države preuzele, posebno bivša Jugoslavija, ratificirajući naprijed navedene norme međunarodnog ugovornog prava. Izgleda da su stvaraoci teorije konzumacije, tumačeći ustav, posve zaboravili na međunarodno pravo.

Sama ideja da se može nešto što je »princip«, »načelo«, »norma«, potrošiti, otvara pitanje o vrijednosti tog principa i te norme. Koliko vrijedi ideja—princip—norma koja se tako brzo, jednokratnim (i to navodnim) iskorištenjem može »potrošiti«? Takvo pitanje politologija i praktična politika, pravna znanost i pravna praksa, moraju postaviti. Koje su to još vrijedne misli, spoznaje, principi — etički, politički, pravni — koji se tako lako »potroše«, pa onda, samim tim što su se potrošile, za neke narode više ne vrijede? A za druge vrijede i dalje, jer ih nisu »potrošili«, nego su ih »ostvarili«?

Teorija konzumacije sigurno nije vladajuća teorija. Mnogi pisci se te ideje i ne dotiču. No više od nespominjanja teorije konzumacije prava na samoodređenje tre-

⁴² Ustav FNRJ 1946, Ustav SRJ 1963., Ustav SFRJ 1974.

ba istaknuti upravo suprotnu tvrdnju. Tako npr. R. Arnold⁴³ jasno kaže da se pravo na samoodređenje u svojoj primjeni ne može potrošiti, jer je ono povezano s postojanjem nosioca (subjekta) tog prava:

»Das Selbstbestimmungsrecht wird nicht durch seine Ausübung verbraucht, da es mit der Existenz des Trägers als solchen verbunden ist.«

Iako su se u pravnoj teoriji stajališta često pokušavala — nekad više, danas manje — dokazivati, braniti ili osporavati i upotrebom analogije,⁴⁴ kod tvrdnje o konzumiranosti stvaraoći te teorije se nisu pozivali ni na kakve analogije, što je, svakako, njihovo pravo. No bilo bi ipak važno da se vidi ima li u internim pravnim porecima i u međunarodnom pravu, i koliko, drugih primjera takvog ili sličnog »konzumiranja«. Ili je jedino baš pravo na samoodređenje naroda izloženo potpunom nestajanju nakon jednokratne upotrebe? Kod ostvarivanja prava na samoodređenje ne radi se o pravnom poslu (transaction), nije se, npr. prodala vlastita stvar i dobila protuvrijednost u obliku kupovine. U takvom slučaju je prijašnji vlasnik zaista »potrošio« svoje pravo vlasništva. No pravo na samoodređenje naroda se ne prodaje i ne kupuje. Ono se, nažalost, najčešće stječe borbom. Recimo usput, sa stajališta razuma, morala i prava poželjan razvoj bio bi u tome da se uklone zapreke ostvarivanju prava na samoodređenje, s jedne strane, te da se zloupotreba tog prava onemogućí normiranjem procedure tog ostvarivanja bez borbe, s druge strane.

Treba još jednom ponoviti da Đorđevići, Lukićevi i Stefanovićevi razlozi, ukoliko bi u cijelosti ili djelomično bili korektni i prihvatljivi — a to nisu — posve su u okvirima ustavnog prava. Ti autori svoju tvrdnju o konzumiranosti grade tumačeći ustavno pravo tada još postojeće, a danas već bivše, Jugoslavije. No pravo na samoodređenje — to se ne može dovoljno često istaknuti — ne javlja se samo u tekstovima ustava. Ono je sadržano i u međunarodnopravnim aktima, na koje smo već ukazali, koji su obvezivali i bivšu Jugoslaviju. Trebalo se stoga obazreti i na međunarodnopravnu obvezatnost poštovanja tog prava.

Interesantno je također da pristalice teorije konzumacije, razmišljajući o karakteristikama prava na samoodređenje, nisu došli na pomisao da bi se to pravo možda moglo smatrati »neotuđivim«. Na tu pomisao nije teško doći, jer je riječ »neotuđivo« mnogo puta izrečen i napisana u rezolucijama Opće skupštine UN, doduše u kontekstu prava na samoodređenje nesamoupravnih područja, a ne područja koja to nisu. Ipak, u jednom i drugom slučaju radi se o pravu na samoodređenje, pa držimo da je riječ »neotuđivo« mogla privući pažnju i razmišljanje o tome nije li

⁴³ Arnold, R., *Selbstbestimmungsrecht*, Staatslexikon, 7., völlig neue bearbeitete Auflage, vierter Band, Freiburg in Breisgau 1988.

⁴⁴ Budući da se kod primjene analogije u pravu radi samo o sličnosti (eventualno smo o navodnoj sličnosti) slučajeva, situacija i okolnosti, to zaključivanje »po analogiji« može biti problematične vrijednosti, pa i posve promašeno. Stoga i ne prigovaramo što navedeni autori nisu za svoju teoriju konzumacije tražili analogije u drugim pravnim područjima, nego samo primjećujemo da bi valjda bilo moguće o pitanjima »potrošivosti« prava uopće, informirati se i u granicama internog pravnog poretka.

pravo na samoodređenje možda uopće i »neotudivo«, a ne samo »potrošno«. Evo primjera takvog spominjanja:

»The use of force to deprive peoples of their national identity constitutes a violation of their inalienable rights and of the principle of non-intervention«⁴⁵

Držimo da je prilično razumljivo i opravdano sjetiti se riječi »neotudivo« u razmatranju tako važnog i temeljnog prava koje je važan nosilac u suvremenih međudržavnih odnosa.

Zaključno držimo potrebnim istaknuti da usprkos tome što teorija konzumacije prava naroda na samoodređenje koju zastupaju spomenuti autori nema pouzdanog oslonca, pogotovo ne ozbiljnijeg i raširenijeg u vladajućoj pravnoj doktrini, ona ipak nije lišena baš svakog uzora. Ne može se tvrditi i dokazati da su se navedeni protagonisti teorije konzumacije ugledali u sovjetske uzore i da nisu samostalno izgradili svoj stav. No činjenica je da sovjetska doktrina stoji na stajalištu da suverenost pripada narodu te da su stoga narodi u borbi za ostvarenje svoje nezavisnosti i svog prava na samoodređenje primarni subjekti međunarodnog prava. A što se tiče naroda i etničkih grupa koje su obuhvaćene granicama Sovjetskog Saveza, ti su narodi svoje pravo na samoodređenje »ostvarili« i ujedno »konzumirali«. ⁴⁶ Novija i najnovija povijest upravo na prostoru bivšeg Sovjetskog Saveza vrijednost te teorije nipošto ne potvrđuje.

ZLOUPOTREBA PRAVA NA SAMOODREĐENJE NARODA

Ne samo da je zloupotreba prava (abuse of rights, abus de droit, Rechtsmissbrauch) naroda na samoodređenje moguća, nego se ona u praksi javlja i kao vrlo uporabivo sredstvo političke borbe. I najplemenitije ideje, najopravdanije i najsuggestivnije norme, najidealnije zamišljeni poreci mogu se ekstremnom, upornom i slijepom doktrinarnošću dovesti do absurda. Ona stara mudrost, summum ius, summa iniuria, ima trajnu vrijednost, pa bi je, i kad je riječ o pravu na samoodređenje, valjalo imati na umu. Što vrijedi za pravnu normu, vrijedi i za politički program, za političku devizu, pa i za znanstvenu konstataciju, pogotovo u sferi društvenih znanosti. Međuljudski odnosi — između pojedinaca, ali i ljudskih grupa — iako neosporno moraju biti regulirani normama (jer gdje postoji društvo, mora postojati i neki poredak, ubi societas, ibi ius) — zahtijevaju da ljudski razum, osjećaj mjere i dobra vjera (bona fides) ne budu napušteni. Time što se u razvoju međuljudskih odnosa stiglo do određenih spoznaja i prihvatilo neke sintagme koje te spoznaje kondenziraju, uključujući i one spoznaje koje je razvoj doveo do toga da su stvorile

⁴⁵ Vidi Deklaraciju »Sedam načela« pod naslovom »The principle concerning the duty not to intervene in matters within the domestic jurisdiction of any state, in accordance with the Charter.«

⁴⁶ Vidi Neuhold, Hummer, Schreuer (hrsg.). *Österreichisches Handbuch des Völkerrechts*, Textteil, Wien 1983, str. 24 in ff: »Die Nationen und Nationalitäten innerhalb der UdSSR hätten ihr Selbstbestimmungsrecht aber durch ihre Mitgliedschaft in der Sowjetunion verwirkllicht und konsumiert.«

neko subjektivno pravo i dobile svoje ime, svoj naziv — kao što se to ostvarilo i s pravom naroda na samoodređenje — razum, osjećaj mjere i dobra vjera nisu prestali biti neophodna vrijednosti u politici i pravu. Nemoguće je zamisliti — osim ako se odbaci svako poznavanje ljudskog društva, sva iskustva povijesti i danas potrebna pravna kultura — da pravo na samoodređenje, kao uostalom i svako drugo pravo, ne bi moglo biti izloženo zloupotrebi i svojoj negaciji kada se ono nastoji tumačiti i ostvarivati uz evidentno vrijeđanje razuma, izgubljeni osjećaj mjere i u zloj vjeri i zloj namjeri. Ovo posljednje i jest glavni i najčešći element u zloupotrebi prava uopće, pa i prava na samoodređenje. Razumljivo da u svakodnevnoj životnoj realnosti i praksi, vrijeđanje razuma, nerazumne tvrdnje, nerazumni zahtjevi i postupci nipošto nisu isključeni, a također ni odsutnost osjećaja mjere nije rijetkost. No težište zloupotrebe prava ipak leži u svjesnom deformiranju, izvrtanju i iskrivljavanju određenog prava i određene pravne norme. Namjera svjesne zloupotrebe se najjasnije ispoljava time što se želi postići određeni cilj, no taj cilj nije onaj zbog kojeg je određeno subjektivno pravo stvoreno. Zloupotreba započinje zahtjevom za ostvarenje određenog subjektivnog prava, no tom ostvarenju je svrha neko neopravdano stjecanje, ili mijenjanje, sprečavanje, otežavanje, neizvršenje obveza, i sl., a ne postizanje cilja i svrhe zbog kojih to pravo postoji. Posve je razumljivo da subjekti koji se za ostvarenje svojih ciljeva nastoje poslužiti zloupotrebom nekog prava (dakle, prema prilikama i prema područjima prava zloupotrebom se služe pojedinci, grupe, političke partije i vlade država) nastoje tu zloupotrebu prikriti čak i onda kada je zloupotreba očigledna.

Budući da se obično radi o zloj vjeri i protupravnoj namjeri, to su akteri odnosne zloupotrebe (u međudržavnim odnosima normalno vlade) svjesni toga da se služe nedopustivim i nepoštenim sredstvima. No razumljivo je da akteri zloupotrebe moraju inzistirati na tvrdnji da ne zloupotrebljavaju pravo, nego da, naprotiv, postupaju u skladu s njim. Budući da bi zloupotreba izgubila svaki smisao kada bi se priznala, razumljivo je da akteri zloupotrebe, čak i onda kada su njihove namjere i njihovi postupci posve razotkriveni i svima jasni, moraju i dalje tvrditi da se oni samo služe svojim pravom, i to u dobroj vjeri. U međunarodnom pravu i diplomatskoj povijesti, u prošlosti ali i u sadašnjosti, čest je i zapravo banalan primjer zloupotrebe prava onaj koji se poziva na pravo svake države na samoobranu. U sadašnjosti je to pravo sadržano u čl. 51. Povelje UN⁴⁷ te se, s nešto ironije, može reći da je agresorima gotovo nemoguće ne pozivati se na taj članak Povelje, odnosno na to pravo. Svi se agresori samo »brane« od agresije druge strane. Ova u sebi protuslovna rečenica i tvrdnja, ukazuje međutim, na to kako je teško — ako ne i nemoguće — u spletu zamršenih, teško utvrdivih činjenica, manipulacija s infor-

⁴⁷ »Ništa u ovoj Povelji ne dira i prirodno pravo individualne ili kolektivne samoobrane u slučaju oružanog napadaja na kojega člana Ujedinjenih naroda sve dok Vijeće sigurnosti ne poduzme mjere potrebne za održavanje međunarodnog mira i sigurnosti.

Mjere koje članovi poduzmu u vršenju toga prava samoobrane, odmah se dojavljuju Vijeću sigurnosti i nipošto ne diraju u ovlaštenje i dužnost Vijeća sigurnosti da na osnovi ove Povelje djeluje svakog časa na način koji smatra potrebnim za održavanje ili uspostavljanje međunarodnog mira i sigurnosti.

macijama i svim političkim sredstvima manipuliranja istinom, jasno utvrditi i nepobitno dokazati tko jest, a tko nije u određenom slučaju agresor; tome je tako radi podijeljenosti država i njihovih stavova koji su daleko više određeni njihovim različitim i suprotstavljenim interesima, nego njihovom odlučnošću da utvrde i brane istinu. Zato pojam zloupotrebe prava, posebno u međunarodnom pravu, ima i zadržava znatnu »upotrebnu« vrijednost. U unutrašnjem pravnom poretku o tome radi li se u nekom slučaju ili se ne radi o zloupotrebi prava, odlučivat će sud. U međunarodnom pravu, kao što je poznato, a u što ovdje ne ulazimo, bit će daleko teže — i stoga i rjeđe — doći do toga da se o pitanju zloupotrebe raspravlja i o njemu odlučuje sudskim ili arbitražnim postupcima, pred međunarodnim sucem ili arbitrom. Daleko je teže — ako je uopće i moguće — u međunarodnoj judikaturi (sudskoj i arbitražnoj) naći primjere u kojima međunarodni forum u nekoj parnici raspravlja o zloupotrebi prava te u svojoj presudi, odluci ili prijedlogu utvrđuje da je jedna strana zloupotrijebila neki pravni institut ili pravnu normu. Tradicija realnih međudržavnih političkih odnosa u najvećoj mogućoj mjeri izbjegava neke pojave i činjenice nazvati njihovim pravim imenom. Tako se izbjegava, dok god je to moguće, izreći koja je država agresor, iako je situacija jasna i svi znaju tko je agresor, a tko žrtva agresije. To, naravno, vrijedi do jednog određenog stadija u razvoju događanja, spora ili sukoba. I kada se u nekom određenom događanju zna o kojoj se državi radi, druge su države vrlo suzdržane, one ne žele izreći ime aktera, pa se u diplomatskim notama, u priopćenjima, u medijima govori o podmornici »nepoznate narodnosti«, iako svi znaju da se može raditi samo o jednoj jedinjoj određenoj narodnosti. Isti ili slični slučajevi zabilježeni su i u vezi sa »zrakoplovima neutvrđene narodnosti«. Takva suzdržanost je vrlo raširena i kad se radi o zloupotrebi prava u međudržavnim odnosima. Postoji velika diskrepancija između učestalosti zloupotrebe prava, s jedne strane, i nerazmjerno rijetke konstatacije da se radi o zloupotrebi, s druge strane. Riječ »zloupotreba« je teška, ona znatno opterećuje međudržavne odnose, otežava nastojanja da se pregovorima riješi određeni spor ili situacija, pa je razumljivo da je i doktrina međunarodnog prava, pogotovo kad se radi o zloupotrebi prava naroda na samoodređenje, prilično oskudna.

U vezi s pitanjima ostvarenja prava naroda na samoodređenje, kao i u vezi s poteškoćama koje se tu javljaju, a također i u vezi sa zloupotrebom toga prava, potrebno je uočiti, ali i naglasiti, da to pravo u svom punom nazivu ima i riječ »narod« (peoples).

Pravo naroda na samoodređenje nije izravno i u prvom redu usmjereno na pojedinca — iako prava čovjeka ne mogu biti poštovana i zajamčena ako pravo na samoodređenje nije ostvareno⁴⁸ — nego ono hoće da odrednom kolektivitu, naime »narodu«, ostvari i osigura pravo da taj narod sam o sebi odlučuje. Samoodređenje je pojam i ima sadržaj, koji međunarodno pravo u prvom redu veže uz »narod«, ne uz pojedince. Pojedinac ima — ili treba da ima — prava i osnovne slobode; ali on sam, ili u skupini koja se još ne može smatrati narodom, ne može zahtijevati za tu skupinu, ili čak samo za jednog jedinog pojedinca, pravo na samoodređenje.

⁴⁸ Pravo na samoodređenje svakako treba smatrati i pravom čovjeka, jer zašto bi ono inače bilo unijeto u Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i u Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima.

Očigledno, takav bi zahtjev, jer uključuje i pravo na vlastitu državu, mogao u konkretnom slučaju odvesti do nemogućnosti funkcioniranja države na odnosnom području. To bi područje, i organizacija života na tom području, bili u stvari pulverizirani, nestala bi svaka kohezija i organiziranost društva. Pravo na samoodređenje bilo bi dovedeno do absurda, bilo bi zloupotrijebljeno.

Budući da ne postoji jedna definicija »naroda« (»people«) koja bi bila nesporna i obvezatna za praksu i teoriju međunarodnog prava, moguće je i shvatljivo da se različite grupacije, eventualno i vrlo malog broja osoba, mogu pojaviti s pretenzijama na svoje pravo na samoodređenje, pa i na vlastitu državu, koja bi se, možda, sastojala od samo nekoliko zaselaka i bila okružena stanovništvom koje je dio drugog naroda. Gdje će teći — ili gdje bi trebalo da teče — granica između još opravdanog i razumnog pozivanja na pravo naroda na samoodređenje, pa i na vlastitu državu, i nerazumnih i stoga neopravdanih zahtjeva za ostvarivanjem prava na samoodređenje, pitanje je na koje u pozitivnom međunarodnom pravu nije moguće naći zadovoljavajući odgovor. Tu su pitanja koja se pojavljuju u stvarnom životu prešla crtu do koje međunarodno pravo još pruža više ili manje zadovoljavajuće odgovore. Pravo na samoodređenje, kad se primjenjuje »na dolje«, tj. prema sve malobrojnijim skupinama na sve manjem području — ili, možda i ne na tako malom području, ali su skupine o kojima se radi vrlo rastepene i nisu u geografskom kontinuitetu — a uz to su okružene stanovništvom brojnijim nego što su te skupine, stanovništvom koje pripada drugim narodima — koji, dakako, također imaju pravo na samoodređenje — ne može se u svojoj realizaciji osloniti na određenu međunarodnopravnu normu, jer ona naprosto i ne postoji.

Budući da se, dakle, od pozitivnog međunarodnog prava više ne mogu očekivati odgovori kada se primjena prava na samoodređenje približi svojoj negaciji i svojoj zloupotrebi, treba odgovore tražiti na polju poduka i iskustava koja pružaju povijest, posebno povijest međunarodnih političkih odnosa i diplomatska povijest. Također, međunarodni politički odnosi kao novija znanstvena disciplina i kao dio politologije trebali bi nastojati pružiti razumne odgovore. To, drugim riječima, znači da općenito upotrebiva saznanja vjerojatno ne postoje. Trebat će, dakle, svaki konkretni slučaj, a to znači svaki zahtjev za ostvarivanjem prava naroda na samoodređenje, ispitivati zasebno, analizirati sve relevantne okolnosti, geografske, geopolitičke, povijesne, prometne, demografske, kulturne, a svakako i ekonomske, i sve to u odnosu i na drugo stanovništvo na istom geografskom području, na stanovništvo koje nije dio »naroda« koji zahtijeva pravo na samoodređenje. Iz navedenog, naime, iz nabranjanja relevantnih okolnosti koje treba uzeti u obzir, može se naslutiti da opravdanost i razumnost nekih zahtjeva neće biti moguće lako — a možda i nikako — utvrditi. Pri razmatranju, raspravljanju, pa i odlučivanju o konkretnim slučajevima polaziti će se od suviše uopćenih, po sebi razumljivih postulata razuma i prave mjere, uvažavanja i tuđih i različitih interesa, no cilj bi trebao biti da se pronađe rješenje za konkretni slučaj, dakle da se uvažavaju posve konkretne okolnosti, mjere i odnosi interesa koji bi bili najpovoljniji i najpravedniji baš u dotičnom slučaju. Jedno nesumnjivo korisno pomagalo, koje bi možda moglo u nekim slučajevima spriječiti zloupotrebu prava na samoodređenje, jest iznalaženje

volje ljudi koji na tom području žive. Dolaze, dakle, u obzir ankete, referendumi, raznovrsna izjašnjavanja i sl. — sve, dakako, uz pretpostavku da je moguće isključiti manipulacije kojima bi se iskrivili i falsificirali rezultati spomenutih metoda iznalaženja pravih interesa i želja. Eventualno bi u nekim izričito teškim slučajevima, u kojima bi postojala opasnost manipuliranja, ili čak i nasilja za vrijeme izjašnjavanja, došlo u obzir dobro pripremljeno prisustvo i objektivni nadzor »treće« strane, tj. nepristranih promatrača iz drugih država ili međunarodnih organizacija.

Iako bi takav put rješavanja teškog pitanja do kuda treba ili smije ići pravo naroda na samoodređenje bio demokratski, on ipak u sebi krije i opasnost nerazumnih rješenja, precjenjivanja »posebnosti« malih prostora i njihova stanovništva. Možda se radi samo o nekoliko sela koja žive u tijesnoj prometnoj i ekonomskoj zavisnosti od svog nešto šireg susjedstva, koje i samo još nije dovoljno veliko i razvijeno. Posebno je u sadašnje doba neophodnosti integracijskih procesa štetno dopuštati da zloupotrebe prava naroda na samoodređenje stvaraju dodatne teškoće tim procesima. Iako, dakle, demokratska sredstva iznalaženja istinske volje stanovništva nisu sigurna zaštita od pulverizacije ako su znatne emocije, manipulacije i »posebnosti« na djelu, ipak ih treba prihvatiti jer — boljih nema. A vjerojatno je ispravno zaključiti i to da odbijanje korištenja tih sredstava spoznavanja pravih interesa i istinske volje stanovništva, opravdava sumnju da se radi o zloupotrebi prava naroda na samoodređenje.

Posebna zloupotreba prava na samoodređenje jest korištenje tog prava od strane političkih snaga, eventualno i država, koje se nalaze izvan dotičnog područja, a koje poticanje i pomaganje zahtjeva za samoodređenjem *drugih* koriste u borbi za ostvarenje svojih ciljeva. Poznato je sredstvo političke borbe, dakako one subverzivne, bilo korištenje njemačkog pučanstva u Češkoj (Sudeti) i u Poljskoj prije početka drugoga svjetskog rata. Tu se nije uvijek radilo o zaštiti interesa tog pučanstva, nego o destabilizaciji poretka države za koju se tvrdilo da ugnjetava određeni »narod« koji je bio manjina u odnosnim državama. Tvrđilo se da taj narod treba zaštititi i spasiti, bilo od prinudne asimilacije, bilo od proganjanja. Pravo naroda na samoodređenje je zlorabljeno, jer glavni je cilj bio destabilizacija vlada u Pragu i Varšavi, pripojenje određenih područja i, naposljetku, uništenje državnosti dotičnih država. Takvi primjeri, zbog svoje jednostavnosti i prozirnosti, dokazuju postojanje zloupotrebe: tvrdi se da se želi samoodređenje, a zapravo se želi uništenje jednog subjekta međunarodnog prava i aneksija određenog područja. No ako se i ne namjerava uzrokovati prestanak postojanja neke države ili anektiranje dijela njezina područja, moguće su i manje dramatične zloupotrebe prava na samoodređenje. Takve zloupotrebe mogu poslužiti kao ucjene, posebno u pregovorima, pa se za odustajanje od neopravdanog zahtjeva za samoodređenjem traže koncesije, protuusluge i sl. Pravo na samoodređenje se na taj način pretvara u instrument općeg političkog pritiska kojim se namjerava ostvariti ciljeve koji nemaju baš nikakvu vezu s pravom naroda na samoodređenje. To se pravo »zloupotrebljava«, tj. ono se upotrebljava u svrhe koje nisu ni *ratio*, ni supstrat, ni cilj tog prava.

Za uspješnu zloupotrebu prava na samoodređenje korisno je, a možda i neophodno, u međunarodnoj javnosti, a pogotovo u politički odlučujućim centrima

moći, stvoriti nepovoljnu sliku države na čiju se štetu spomenuto pravo hoće ostvariti. To pogotovo vrijedi kad »narod« za koji se zahtijeva samoodređenje, živi na povijesnom, kulturnom i jezičnom području drugog naroda, naroda koji je u tom prostoru većinski narod. Nepoštene metode snaga koje zlorabe pravo na samoodređenje sastoje se i u neistinom prikazivanju političkog, gospodarskog i kulturnog položaja »naroda« za čije se samoodređenje vrši manipuliranje istinom. U političkoj borbi, koju se nastoji poduprijeti pravnim i međunarodnopravnim tvrdnjama i argumentima, potrebno je dokazivati da država protiv čijeg teritorijalnog integriteta je uperen zahtjev za samoodređenjem, nije *pravna država*, nema vladu proisteklu iz slobodnih izbora, da se u toj državi ne poštuju prava manjina, prava čovjeka i osnovnih sloboda, da se guši kulturna, jezična i vjerska samosvojnost, da se provode razni oblici diskriminacije u području gospodarskog i socijalnog života, itd. Ako bi se uspjelo dokazati da je sve to istinito, tada bi zahtjev za samoodređenjem bio, naravno, opravdan. No kada se namjerava pravo naroda na samoodređenje zlorabiti, tada se ne preza pred neistinim prikazivanjem činjenica. Totalitarni režimi su razvili vrlo uspješne metode masovnog dezinformiranja i diskvalificiranja. Grube neistine se mogu dalje razraditi i obogatiti uvjerljivim perfidnostima i izmišljenim ili iskrenutim primjerima iz prakse. Svakako je potrebno — jer na tome se osniva zahtjev za ostvarenjem prava na samoodređenje — dokazivati, primjerice, kako izbori nisu korektno provedeni, kako su bili manipulirani, pa stoga vlada te države ne predstavlja ukupno stanovništvo, a pogotovo ne onaj etnicitet koji traži samoodređenje, i tome slično. A osobe, koje možda ipak predstavljaju taj etnicitet, tj. »narod«, samo su prividno njeni predstavnici, a u stvari su prikriveni suradnici nedemokratske vlasti, itd. Metoda ocrnjivanja države, većinskog naroda i režima protiv kojeg su upereni zahtjev i borba za ostvarivanje prava na samoodređenje (a, vidjeli smo, zapravo se radi o drugim ciljevima) gotovo je neizbježna. I to stoga, što i u slučaju opravdanog zahtjeva za samoodređenjem, dakle kada se ne radi o zloupotrebi tog prava, manipuliranje neistinama, ili bar poluistinama, odgovara ljudskoj neobjektivnosti uopće, zatim i atmosferi borbe, a može u pojedinim slučajevima sadržavati elemente istinitosti, na čijem neizmjernom preuveličavanju se potom grade krupne neistine. Ekstremna metoda sastoji se u tvrdnji da se vrše progoni, zlostavljanja, genocid i sl. nad pripadnicima etničke grupe, »naroda« koji treba izbaviti od progona stvaranjem prava na samoodređenje. Koje granice i koje vidove će iskrivljavanje i izmišljanje dosegnuti, ovisi o moralnim i civilizacijskim svojstvima političkog vodstva koje manipulira svojim pristalicama i zloupotrebljava pravo naroda na samoodređenje.

LITERATURA

Ne ponavljajući u popisu što slijedi radove doktrine koje smo već u tekstu naveli, upućuje-mo na odabranu literaturu koja omogućuje dalji studij problema samoodređenja naroda, a objavljena je u R. Bernhardt (ed.) *Encyclopedia of Public International Law*, Heidelberg, Instalment 8 (1985), str. 476.:

Decker, *Das Selbstbestimmungsrecht der Nationen*, 1955.

Raschhofer, *Das Selbstbestimmungsrecht, Sein Ursprung und seine Bedeutung*, 1960.

Meissner, *Sowjetunion und Selbstbestimmungsrecht*, 1962.

Kluke, *Selbstbestimmung*, 1963.

Rabl (ed.), *Studien und Gespräche über Selbstbestimmung und Selbstbestimmungsrecht*. 2 vol., 1964—65.

Arzinger, *Das Selbstbestimmungsrecht im allgemeinen Völkerrecht der Gegenwart*, 1966.

Johnson, *Self-determination within the Community of Nations*, 1967.

Meissner und Veiter, *Das Selbstbestimmungsrecht nach sowjetischer und westlicher Lehre*, 1967.

Meissner (ed.), *Das Selbstbestimmungsrecht der Völker in Osteuropa und China*, 1968.

Cobban, *The Nation State and National Self-determination*, 2nd ed., 1969.

Raschhofer, *Selbstbestimmungsrecht und Völkerbund*, Das Juristengutachten im Aalandstreit vom 5. September 1920, 1969.

Kloss (ed.), *Beiträge zu einem System des Selbstbestimmungsrechts*, 1970.

Emerson, *Self-determination*, AJIL, Vol. 65, 1971.

von Mangoldt, *Die West-Irian-Frage und das Selbstbestimmungsrecht der Völker*, ZaöRV, Vol. 31., 1971.

Umozurike, *Self-determination in International Law*, 1972.

Calogeropoulos-Stratis, *Le droit des peuples à disposer d'eux-mêmes*, 1973.

Chou-Young, *Das Selbstbestimmungsrecht als eine Vorbedingung des völligen Genusses aller Menschenrechte*, 1973.

Rabl, *Das Selbstbestimmungsrecht der Völker* (2nd ed. 1973).

Chen, *Self-determination as a Human Right, Toward World Order and Human Dignity*, Essays in Honor of Myres S. McDougal, 1976.

Guilhaudis, *Le droit des peuples à disposer d'eux-mêmes*, 1976.

Schoenberg, *Limits of Self-determination*, Israel Yearbook on Human Rights, Vol. 6 (1976).

Ermacora, *Die Selbstbestimmungsidee, Ihre Entwicklung von 1918—1974* (1977).

Buchheit, *Secession: The Legitimacy of Self-determination*, 1978.

Crawford, *The Creation of States in International Law*, 1979.

Ronen, *The Quest for Self-Determination*, 1979.

Alexander and Friedlander (ed.), *Self-determination: National, Regional and Global dimensions*, 1980.

Reinhard, *Rechtsgleichheit und Selbstbestimmung der Völker in wirtschaftlicher Hinsicht*, 1980.

Cassese, *The Self-Determination of Peoples*, L. Henkin (ed.), *The International Bill of Rights*, 1981.

Dinstein, *Models of Autonomy*, 1981.

Murlakov, *Das Recht der Völker auf Selbstbestimmung im israelisch-arabischen Konflikt*, 1983.

Vladimir Ibler

*THE RIGHT OF PEOPLE TO SELF-DETERMINATION AND
THE ABUSE OF THIS RIGHT*

Summary

First, the most important points concerning the right of all peoples to self-determination is presented by quoting a selection of statements taken from doctrinal works, as well as from documents dealing with the respective part of Public International Law. The claim that this right is both, a universally accepted political principle, and a rule of positive International Law, is made. One is in fact faced with an indisputable norm of substantive International Law. However, it must also be stressed, that there is an evident lack of procedural rules which should regulate the process of a people trying to realize their right to self-determination. This is an unpleasant fact generating political and legal difficulties in international relations.

Follows a discussion on the relation between the right to self-determination and the right of states to territorial integrity. The confrontation of these two rights, that of self-determination, and that of the integrity of states (sovereignty versus self-determination) generates further controversial standpoints, both in theory and practice. This confrontation leads to impression, or even conviction, that there is an insurmountable and irreconcilable conflict between the two unalterable conceptions. This standpoint is strongly opposed by the author. His argumentation and standpoint is based on the «Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Co-operation among States in Accordance with the Charter of the United Nations.»

The problems of self-determination are then discussed as a problem of Constitutional Law, taking also into consideration the constitutions of former Yugoslavia. The author denies and rejects the assertion that the right to self-determination of the peoples of former Yugoslavia has been used up, and therefore does not exist anymore. This so-called «theory of consumed rights» is politically and legally, unacceptable. However, even if this «theory» would be acceptable, then it could only be acceptable from the point of view of constitutional law, and would in turn absolutely violate the obligations contained in international treaty law.

As with many other rights, it is also possible to abuse the right to self-determination. The present paper discusses ways and means of abusing the right to self-determination, as well as ways to discover and ascertain abuse in concrete cases. When abuse comes close to negating the right to self-determination, then International Law is unable to give answers to all the possible questions about the scope and the extent of this right. How far can the right to self-determination go without pulverizing the structure of a State? The answer to this question lies in studying the experiences acquired in the field of political history, international relations and politology.